

1. Dünya mədəniyyəti tarixində böyük şah və şair kimi ad qoymuş, Əmir Teymur şəcərəsinə mənsub, Hindistanda Baburilər səltənətinin banisi kimi şöhrətlənmiş Qazi Zahirəddin Məhəmməd Babur qamusi elm sahibi və mahir sərkərdə idi. Özbəkistan prezidenti Ş.Mirziyayevin vurğuladığı kimi, “Mirzə Babur bizim babamız, bizim övladlarımıza qürur hissi ilə söylədiyimiz böyük əcdadımızdır. O, Əndicanda doğulub, Əndicanda kamala yetib. Bax, belə əcdadlarımızın varlığını, onları Əndican torpağının yetişdirdiyini heç birimiz və heç vaxt unutmamalıyıq. Milli kimliyimizi anlamağı bu cür ulu babalarımızdan başlamalıyıq” (Bobur abadiəti. Zairiddin Muhammad Bobur asarlariniq jason madaniəti turixida tutqan çrni” mavzusidaqi xcaxlaro anjuman materialları. Andijon, 2017 yıl 26-27 oktyabr).

Həqiqətən, neçə-neçə əsrlər keçsə də, bəşəriyyət Mirzə Babur şəxsiyyətinə çox böyük maraqla yanaşmaqdadır, onun dünya elmi və mədəniyyəti tərəqqisinə verdiyi töhfələri yüksək qiymətləndirilməkdə, mükəmməl elmi və bədii irsi Özbəkistanda, o cümlədən dahi şairin dünyaya gəldiyi doğma vətəni - Əndicanda son 25 il ərzində ardıcılıqla öyrənilməkdədir. Dünya alim və ədiblərinin Babur şah yaradıcılığına münasibəti, əsasən, 4 istiqamətdə nəzərə çarpır:

1. Baburşahın şanlı-şövkətli padşah kimi siyasi fəaliyyəti, Baburilər səltənətinin banisi olması.

2. “Baburnamə”ni qamusi mənbə olaraq öyrənilib, onun dünya dillərinə tərcümə edilməsi.

3. Dahi şair və alim irsinə elmi-mədəni və yaradıcılıq mənbəyi kimi müraciət olunması.

4. Baburşahın yaradıcı-qurucu, bünnyadkar şəxsiyyəti və cəsəreti haqqında bədii əsərlərin yazılması.

Qeyd etdiyimiz ədəbi-elmi və mədəni istiqamətlərin hər birində ciddi uğurlar qazanıldığını ayrıca vurğulamaq zəruridir. Dünya tarixçiləri, siyasətşünasları, filosof və ictimai fikir sahəsinin başqa nümayəndələri Baburşahın Mərkəzi Asiyada, Əfqanıstan (Xorasan) və Hindistanda yaratdığı ulu səltənətlərin (1495-1857) tarixini, dövlətçilik sistemini və quruculuq işlərini tədqiq edərkən, bu səltənətin bilavasitə Əmir Teymur sülaləsinin davamı olduğuna xüsusi diqqət yönəldirlər. Bu cəhətdən ingilis alimi U.Erskindən tutmuş, ABŞ-ın Harvard universiteti professoru V.Tekstona kimi, Hindistanın görkəmli dövlət xadimi C.Nerudadan tutmuş, tarixçi L.P.Şarmaya qədər, rus alimləri N.İlminski, L.B.Alayevin məşhur tarixi tədqiqatlarına qədər yuxarıda qeyd etdiyimiz yanaşma diqqəti cəlb etməkdədir. Tanınmış türk alimləri Rəşid Rəhməti Arat və Hikmət Bayırın Baburilər tarixinə aid elmi araşdırmaları, böyük Azərbaycan tarixçi alimi Ziya Bünyadovun Atabəylər dövləti, Xarəzmşahlar və Teymurilər tarixinə aid işlərində də Baburun dövlətçilik fəaliyyəti məhz Teymurilər sülaləsinin davamçısı kimi dəyərləndirilmişdir (Буниятов Зия Муса оглы Библиография. Сост. З.Т.Курбанова / Предис-

Özbəkistanda Zahirəddin Məhəmməd Babur irsinin öyrənilməsi

ловие Г.Бахшалиевой и Ф.Асадова. Баку: Нурлан, 2004).

2. Özbəkistan dövlətçilik tarixinin öyrənilməsində Baburilər səltənətinin əhəmiyyəti və yeri XX yüzilin 30-cu illərində Bolad Saliyevin, 50-ci illərdə Səbahət Əzimcanova və yeni yüzillikdə isə Amanulla Boriyevin tarixi araşdırmalarında aparıcı mövqeyə malik olmuşdur (Soliev B. 1rta Osi tarixi. Toşkənt, 1930; Azimdjano S. K istorii Ferqan? vtoroy polovini XVveka. Taşkənt: Fan, 1957; Bçriev O. Temuriylar davri zma manbalaida Markaziy Osi tarixiy qeoqrafiəsi. Toşkənt: MUMTOZ SO'Z, 2017.).

Hal-hazırda dünyanın bir çox inkışaf etmiş ölkələrində artıq “Baburnamə”yə müraciət edilməmiş, bu gün əksər dünya ölkələrinin dillərinə tərcümə edilmiş bu əsər haqqında yaradılmış tədqiqatların miqyası və həcmi heyrətəlayiqdir. Özbək alimi Ş.Rüstəmxocayevin tərtib etdiyi və Moskvada nəşr edilmiş “Zahirəddin Məhəmməd Babur və Baburilər biblioqrafiyası”nda göstərilir ki, Baburilər haqqında dünyanın 50-dən artıq ölkəsində və 1000-dən artıq adda elmi əsərlər nəşr edilmişdir.

3. “Baburnamə” dünyanın 17 dilinə tərcümə edilmiş, təkcə ingilis dilinə 6 dəfə, fars dilinə 4 dəfə, urdu dilinə 3 dəfə, alman, fransız, rus və Azərbaycan dillərinə isə iki dəfə müxtəlif tərcüməçilər tərəfindən çevrilmişdir. Azərbaycan alimləri, filologiya elmləri doktoru, professor Ramiz Əskər və filologiya elmləri doktoru, professor Füzuli Bayat “Baburnamə”ni tərcümə edib, hər biri nəfis şəkildə çap etdirdiklərinə onlara minnətdarlıq izhar edirik (Zahirəddin Məhəmməd Babur. Baburnamə. Çeviren: Ramiz Asker. Bakı, 2011; Zahirəddin Məhəmməd Babur. Baburnamə. Çağataycadan çeviren: Füzuli Bayat. Bakı: Avrasiya Press, 2011;). Ramiz Əskərin tərcüməsi 2011-ci ildə Beynəlxalq Babur mükafatına layiq görülmüşdür.

4. “Baburnamə”nin özbək və rus dillərində Daşkənddə 1928-ci ildən bəri 20-dən artıq tam və təbdil nəşrləri həyata keçirilmişdir. Həmin dövrdən başlayaraq bu qamusi əsər əsasında Özbəkistanda ədəbiyyatşünaslıq, dilşünaslıq, tarixşünaslıq, etnoqrafiya, siyasətşünaslıq, coğrafiya, biologiya, sənətşünaslıq və başqa sahələrə mənsub alimlər fundamental tədqiqatlar yaratmışlar. “Baburnamə”dəki məlumatlar və qiymətli bilgiler təkcə Mərkəzi Asiya ölkələrinə deyil, həm də bütün Yaxın və Orta Şərq, eyni zamanda, Cənubi Asiya ölkələrinə də aid olduğu mütxəssislərə məlumdur. Bu əsərin dünya miqyasındakı tədqiqatçıları haqqında fikir yürüdərkən birçə onu demək kifayətdir ki, “Baburnamə” barəsində bu günə qədər 100-dən çox doktorluq və namizədlik dissertasiyaları müdafiə olunmuş, bu yöndəki elmi tədqiqat və araşdırmalar uğurla davam etməkdədir (Бобур ва “Бобурнома” мавзусида ёланган диссертациялар / Бобур энциклопедияси. Тошкент: “Сшарп” HMAK, 2017. Б. 598-99.).

5. Zahirəddin Məhəmməd Baburun ədəbi-elmi mirasına münasibət bildirərkən, onu qeyd etmək vacibdir ki, böyük özbək şairi dünya mədəniyyətinə türkdilli ədəbiyyatın nümayəndəsi kimi daxil olmuş və ömrünün sonuna qədər öz ana dilində, özbək dilində yazıb-yaratmışdır (fars və urdu dillərində bir sıra əsərlər yazması barəsində məlumatlar da mövcuddur). Öz yaradıcılığının dəyərinə və yüksək səviyyəsinə görə Babur ümumtürk şair mədəniyyətinin ən böyük klassikləri Xoca Əhməd Yəşəvi, Yunus İmrə, Seyid İmadəddin Nəsimi, Mövlana Lütfi, Əlişir Nəvai, Məhəmməd Füzuli kimi dahi şairlərin cərgəsində şərəfli yer tutur. Dünya alimləri Babur ədəbi

irsini dərinləndirən tədqiq etməyə, onun nəzm və nəsr əsərlərini dünyanın əsas dillərinə tərcümə etməyə sənətkarın hələ sağlığında, XVI əsrdən başlamışlar. Dünyanın ən tanınmış Baburşünasları sırasında qardaş Azərbaycanın alimlərinin varlığı da bizi hədsiz sevindirir. Özbək ədəbiyyatı ilə yaxından məşğul olan Azərbaycan alimlərinin əksəriyyəti Zahirəddin Məhəmməd Babur irsinə də münasibət bildirmişlər. Böyük özbək şairinin bədii və elmi irsini tədqiq etmək sahəsində xüsusi xidmət göstərən alimlərdən akademik İsa Həbibbəyli, akademik Teymur Kərimli, AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslı, filologiya elmləri doktorları - İmamverdi Həmidov, Məhərrəm Qasımlı, Fəridə Əzizova, Mahirə Quliyeva, Almaz Ülvi, Gülşən Kəngərli, Səadət Şixiyeva, Akif Azal, Yaşar Qasımbəyli, Ataəmi Mirzəyev, Zəkulla Bayramlı və başqalarının xidmətlərini minnətdarlıqla vurğulayıırıq (aranq: Almaz ÜLVİ. ÖZBƏK ƏDƏBİYYATI. (ədəbi portretlər, araşdırmalar, söhbətlər, qeydlər). Bakı:Elm və təhsil, 2016. S. 153-63.). Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun alimləri-

və şair haqqında onun öz Vətəninə və xarici ölkələrdə onlarla roman, qissə, dastan, pyes, yüzlərlə şeir, hekayə, esse və məqalələr yazılmışdır. O cümlədən, Flora Enni Stilin “Taccar Dərviş” romanı ingilis dilindən, avstriyalı ədib Frits Vyurtlenin “Babur - yolbars deməkdir” povesti, amerikalı yazıçı Aleks Raterfordun “Cənnətə qəsiddə” tarixi romanı və b. əsərlər xarici dillərdən özbək və rus dillərinə tərcümə edilib, nəşr olunmuşdur.

7. Özbək ədəbiyyatında bilavasitə Baburun surəti əks etmiş əsərlər sırasında Aybəkin “Babur” dastanını, Pirməqul Qədirovun “Ulduzlu gecələr”, “Övladlar aşırımı” romanlarını, Xeyrəddin Sultanovun “Yulbarıs doğulması”, “Ay batan çağda”, “Səadət sahili” povest və hekayələrini, həm də “Baburnamə” romanını, Tolan Nizam, Xurşid Dövrən, Siracəddin Səyid, Əskər Məhkəm və başqalarının dastan və essələrini qeyd edə bilərik (izbek adabi tida Bobur siymosi / Bobur gnüiklopediası. Toşkənt: “Sharq” NMAK, 2017. B. 538-42.). Ümid edirik ki, bu barədə Azərbaycan ədibləri də öz yaradıcılıqları ilə Babur simasının və surətinin yaradılmasında qiymətli töhfələrini verəcəklər.

Şərq təsviri sənətinin zirvəsi sayılan miniatürlərdə Babur və Baburilərin surətlərinin əks etməsindən və Babur əsərlərindən bəhs edərkən Şərqin məşhur rəssamı Kəmaləddin Behzad zamanından başlayaraq günümüze qədər minlərlə nüsxələrdə əsərlər yaradılması hamıya məlumdur.

Baburun tarixi irsini öyrənmək və təbliğ etmək sahəsində Babur adına Beynəlxalq Fondun və elmi ekspedisiyanın fəaliyyəti haqqında da qısaca dayanmaq istərdik. Fond öz-özünü idarə edən qeyri-dövlət və qeyri-ticarət tipli ictimai təşkilat olaraq, 1992-ci ildə Əndican şəhərində təsis edilmişdir. Bu təşkilat yalnız Mirzə Babur və Baburilər mirası ilə deyil, həm də doğma vətənimizdə yetişib çıxmış dahi əcdadlarımız - Musa Xarəzmi, Əhməd Fərgani, Əbu Nəsr Fərabi, Əl Biruni, İbn Sina, Qəzzali, Əmir Teymir, Bahavəddin Nəqşbənd, Əmir Xosrov Dəhləvi, Mövlana Lütfi, Əlişir Nəvai, Əbdüqadir Bedil, Gülbədən Bəyim, Babarəhim Məşrəb, Zəbu Nisə və başqa alim və ədiblərin həyatı, yaradıcılığı ilə məşğul olur, onların adı ilə bağlı olan maddi və mənəvi abidələri axtarıb tapır, kitab və əlyazmaların nüsxələrini xarici ölkələrdən Vətənimizə gətirib ədəbi-elmi dövriyyəyə daxil edir, Özbəkistan sərhədlərindən uzaqlarda dəfn olunmuş əcdadlarımızın qəbirlərini müəyyən edib, abadlaşdırmaq işlərini yerinə yetirir, eyni zamanda, xalqlar arasında elmi-mədəni və dostluq əlaqələrini daha da dərinləşdirmək yönündə ciddi fəaliyyət aparmaqdadır. Fondun Yaponiya, Hindistan, Almaniya, Rusiya, Pakistan, Böyük Britaniya, Çin Xalq Respublikası, Macarıstan, İsveç, Əfqanıstan, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və başqa ölkələrdə şöbələri mövcuddur.

8. Fond tərəfindən Zahirəddin Məhəmməd Babur adına istirahət bağı yaradılmış, şairin xakı Kabuldan Əndicana gətirilib bağda rəmzi qəbir və məqbərə ucaldılmış, başqa mədəni tədbirlər həyata keçirilmişdir. Fondun hamiliyi və təşəbbüsü ilə hər il 14 fevralda Mirza Baburun ad gününə münasibəti ilə elmi-mədəni tədbirlər və yığıncaqlar keçirilməkdədir. İndiyə kimi Zahirəddin Məhəmməd Babur adına Beynəlxalq fondun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə 25 Beynəlxalq və Respublika miqyasındakı elmi konfranslar keçirilmişdir (Бобур энциклопедияси. Тошкент: “Сшарп” HMAK, 2017. Б. 119-29.).

Davami səhifə 21-də

Özbəkistanda Zahirəddin Məhəmməd Babur irsinin öyrənilməsi

(Əvvəli səhifə 20-də)

Zahirəddin Məhəmməd Babur adına Beynəlxalq elmi ekspedisiya 25 dəfə xarici ölkələrə avtomobillər və başqa nəqliyyat vasitələri ilə səfərlər təşkil etmişdir. Bu səfərlər ərzində ekspedisiya iştirakçıları Əfqanıstanın (bir neçə dəfə), Hindistan, Pakistan, Türkiyə, İran, Misir, Suriya, İordaniya, Səudiyyə Ərəbistanı, İraq, Çin, Malayziya, ABŞ, Rusiya, Azərbaycan, Gürcüstan və Mərkəzi Asiyadakı bütün məmləkətlərin tarixi şəhərlərində olmuşlar, Mirzə Baburun keçdiyi yolları ziyarət etmiş, bu ölkələrin muzey və kitabxanalarında saxlanan 100-dən artıq əlyazma mənbələri, kitabları, surət və şəkilləri, qiymətli tarixi əşyaları toplayıb Əndican şəhərindəki Babur bağında “Mirzə Babur və cahən mədəniyyəti” muzeyini yaratmışlar. Hal-hazırda bu muzeyin ərazisi və fəaliyyət miqyasları genişləndirilməkdədir.

9. Zahirəddin Məhəmməd Babur adına Beynəlxalq fondunun təşəbbüsü ilə və onun elmi şurasının üzvləri tərəfindən yaradılmış “Babur ensiklopediyası”nın iki nəşri (2014, 2017) Baburşünaslığın bugünkü vəziyyəti haqqında müəyyən dərəcədə dolğun təsəvvür verə bilər. Bundan başqa, fondun hamiliyində 50-dən artıq ədəbi-bədii, elmi və publisist əsərlər çap olunmuşdur. O cümlədən, Moskvada özbək alimi Ş.Rüstəmxocayev tərəfindən tərtib edilmiş “Zahirəddin Məhəmməd Babur. Baburilər” bibliografiyası Rusiya Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, A.V.Dıbo ilə həmkarlıqla “Vostochnaya Literatura” nəşriyyatında 1000 nüsxədə (1284 s.) çap olunmuşdur (Захириддин Мухаммад Бабури. Бабуриды / Библиография. Москва: ИВЛ, 2016. Ў. 1284.).

10. 2017-ci ildən başlayaraq Zahirəddin Məhəmməd Babur adına Beynəlxalq fondun hamiliyi və bilavasitə rəhbərliyi altında “Babur və dünya” adlı elmi-maarifi və ədəbi-bədii jurnal 2000 nüsxədə çap edilməkdədir, indiyə qədər jurnalın 4 sayı nəşr olunub (Bobur va dun . İlmiy-macrifiy, adabiy-badiiy jurnal. 2017-18. 1-4 son.).

Bugünkü “Zahirəddin Məhəmməd Babur - 535” Beynəlxalq elmi konfransı təşkil etdiyinə görə Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat institutunun rəhbərliyinə və elmi kollektivinə sonsuz minnətdarlığımızı bildiririk. Ümid edirik ki, bizim elmi-ədəbi və mədəni həmkarlığımız daha da genişlənəcəkdir.

**Özbəkçədən çevirən:
Yaşar Qasımbəyli**